

Saksbehandler: Hans Arne Akerø

Referanser: KR 30/08, SKR 11/10

Saksdokumenter:

Dok.dato	Tittel	Dok.ID
26.02.2010	Revidert forslag til ny ordning for hovedgudstjeneste	48115

Gudstjenestereformen - hovedgudstjenesten. 1. behandling

1. Sammendrag

Det fremlagte, reviderte forslaget til ordning for hovedgudstjenesten bygger på Forslaget fra 2008, og på den brede høringen som har vært til dette. Av de endringer som er gjort i det nye reviderte forslaget, kan følgende nevnes:

- Det *teosentriske* perspektivet (Guds-orientering) i Forslaget er nå tydeligere understreket og kan sammenfattes i mottoet for ordningen: ”Sammen for Guds ansikt”.
- Det er foretatt begrensninger i antall alternativer og gjort en innholdsmessig og språklig kvalitetssikring av bønner og tekster.
- Syndsbekjennelsen kan nå legges enten til innledningsdelen eller i forkant av forbønnen.
- Gudstjenestereformens kjerneverdier *stedegenhet, involvering og fleksibilitet* er videreført, men balanseres i større grad i spenningsfeltet mellom *tradisjon og fornyelse*.
- Forslagets bestemmelser om når menigheten skal stå og sitte er endret til å være mer i tråd med dagens praksis.
- Det er foretatt endringer i tekstformen i noen faste liturgiske ledd.
- Forslagets prioritering av fremskutt alter og av liturgens plassering bak alteret med bønneretning vendt mot folket (*versus populum*) er endret til en større likeverdighet med liturgens plassering foran alteret med bønneretning vendt mot øst (*ad orientem*).
- Påkallelse av Ånden over menigheten og nattverdgvarene (*epiklese*) er videreført fra Forslaget, men denne bønneretningen er i tråd med vestkirkelig og luthersk tradisjon plassert foran innstiftelsesordene.

På tross av disse hovedendringene er Forslaget sentrale anliggender for den gudstjenestelige fornyelse videreført i det fremlagte, reviderte forslaget.

2. Forslag til vedtak

Kirkerådet finner at det fremlagte reviderte forslag til Ordning for hovedgudstjenesten har tatt hensyn til høringen til Forslaget av 2008. Det fremlagte forslaget danner et godt utgangspunkt for et nytt forslag til behandling på Kirkemøtet 2010 og 2011. Kirkerådet ber om at de synspunktene som kom fram i møtet ivaretas i det videre arbeid fram til rådets 2. behandling i mai.

Saksorientering

3. Disposisjonen for saksfremlegget

Til saksbehandlingen (se pkt. 4)

Først klargjøres hva som legges fram til behandling i Kirkerådets sak 11/10 møte, og hvilke elementer i Ny ordning for hovedgudstjeneste som ikke inngår i Kirkerådets behandling på dette tidspunkt.

Bearbeiding av høringen og progresjon med revidert forslag (se pkt. 5)

I punkt 5 i saksfremlegget gis det en kortfattet orientering om hva som har skjedd i arbeidet med gudstjenestereformen, først og fremst med Ordning for hovedgudstjenesten. Her redegjøres også kortfattet for den videre saksgang.

Hovedtrekk i det fremlagte forslaget (se pkt. 6)

I dette avsnittet drøftes noen hovedproblemstillinger i det tidligere Forslaget og i høringen og de konsekvenser som er trukket av dette i det fremlagte, reviderte forslaget.

Enkeltspørsmål i det fremlagte forslaget (se pkt. 7)

Her vil enkeltspørsmål i det reviderte forslaget bli kommentert og de ulike synspunkt begrunnet, slik at Kirkerådet kan ta stilling til de valg som må tas i det nye forslaget.

Økonomiske og administrative konsekvenser (se pkt. 8)

Her reises noen problemstillinger av økonomisk og administrativ art med tanke på hvilke tiltak som kreves av Kirkerådet og andre berørte instanser i Den norske kirke.

4. Til saksbehandlingen

Hoveddokumentet i denne saken er det vedlagte, reviderte forslaget til ny ordning for hovedgudstjenesten. Kirkerådet bes ta stilling til og gi anbefalinger for det videre arbeid med denne ordning fram mot 2. gangs behandling i Kirkerådet i mai. Med utgangspunkt i det tidligere Forslag til Ordning for hovedgudstjenesten og i de hovedsynspunkt som er fremkommet i den omfattende høringen om dette forslaget, gir dette *saksfremlegget* en nærmere redegjørelse for de overveielser og valg som er gjort i det reviderte forslaget til hovedgudstjenesten. Dermed kan Kirkerådet bli orientert om hva som er skjedd siden Kirkerådet sist behandlet ordningen for ny hovedgudstjeneste.

Det som ikke legges fram til behandling nå, er noen tekster som hører med i en ny Ordning for hovedgudstjenesten. Det gjelder:

1. *Alminnelige bestemmelser* (noen steder kalt ”generelle bestemmelser”) for ordningen (bl.a. hvem bestemmer hva), noe høringen etterlyste en tydeliggjøring av. Dette vil bli lagt fram på Kirkerådets møte i mai, på Bispemøtet i juni og i Kirkemøtet 2010.
2. *Ulike veiledninger* med tanke på utforming av lokal grunnordning for menigheten og hvordan den enkelte gudstjeneste best kan gjennomføres i ulike kirkerom med mer. Disse vil bli lagt fram for Kirkerådet til endelig vedtak.

3. En *motiverende tekst* av oppbyggelig og inspirerende karakter som kan skape forståelse for den tradisjon menighetene går inn i og gi dem lyst og hjelp til å utvikle sine grunnordninger på en god måte. Dette fastsettes administrativt.

Når det gjelder forslagene til ny *Dåpsliturgi* og til *Liturgisk musikk* vil dette ikke bli behandlet på dette møtet, men legges fram på møtet i mai.

Dette saksfremlegget må ses i sammenheng med andre saksfremlegg innenfor gudstjenestereformen som behandles på samme kirkerådsmøte. Det gjelder *Prosedyre – Kirkemøtets behandling av gudstjenestereformen (KR 09/10)*, *Gudstjenestereformen – tekstbok. 1. gangs behandling (KR 10/10)* og *Videre arbeid med ny salmebok (KR 12/10)*.

5. Bearbeiding av høringen og progresjon med revidert forslag

Kirkerådet har fastholdt at gudstjenestereformen (med unntak av ny salmebok) behandles på Kirkemøtet i 2010. Samtidig er det presisert at ”kvalitet prioriteres fremfor tid”. Det foreslås at realitetsbehandlingen skjer på KM 2010, men at vedtakene først fattes på KM våren 2011 (jfr. sak KR 09/10). Om man går inn for en slik to-trinns-prosedyre, vil både Kirkerådet og Bispemøtet ha mulighet til en ny og siste behandling av saken i tiden mellom de to kirkemøtene.

I behandling av denne saken har Kirkerådets sekretariat rådført seg med et høringsutvalg, som har drøftet høringssvarene og ut fra dette gitt en rekke anbefalinger for sekretariatets videre arbeid med hovedgudstjenesten, tekstboken og den liturgiske musikken.

Sekretariatet utarbeidet tidlig sammendrag av høringene og har innhentet eksterne bidrag fra en rekke faglig kompetente personer til nye tekstforslag og til forbedringer av språk og innhold. Sekretariatet har også hatt to konsultasjoner med biskopene i arbeidsprosessen. I prosessen har det vært arbeidet med begge målformer parallelt. Resultatet av hele denne arbeidsprosessen legges hermed fram for Kirkerådet til 1. gangs behandling.

Sekretariatet står fortsatt overfor et større arbeid med å strukturere om, forkorte og endre *veiledningen og alminnelige bestemmelser* og kvalitetssikre dette både med hensyn til innhold og språk i begge målformer.

A. Høringen om hovedgudstjenesten.

For en mer fullstendig sammenfatning av høringen av Forslaget til hovedgudstjeneste vises til den skriftlige orientering som ble gitt på Kirkemøtet i fjor høst. Her kan følgende hovedsynspunkt nevnes:

1. Høringen gir bred støtte til den grunnleggende visjon som er lagt for gudstjenesten, men også en rekke kritiske vurderinger av hvorvidt Forslaget preges av disse visjonene:
2. Beskrivelsen av gudstjenesten er i for stor grad antroposentrisk (menneskeorientert) og fellesskapsbekreftende, og møtet med den hellige Gud er for sterkt nedtonet.

- Skapelsesteologiske motiver styrkes på bekostning av frelsesteologiske motiver.
- Kjerneverdiene får god støtte (fleksibilitet, involvering og stedegengjørelse), men disse ønskes bedre balansert i forhold til gjenkjennelighet med mer. Særlig anses fleksibiliteten, altså de mange valgmulighetene, å være for stor og kan gjøre deltakerne fremmed for gudstjenesten.
- Idealet om at liturgen skal forrette nattverd ”vendt mot folket” (lat. *versus populum*) og ønsket om at det skal settes inn et fremskutt alterbord, ble kritisert av flere for å ikke ta tilstrekkelig hensyn til de ulike kirkeroms egenart.
- Mange forsøksmenigheter mener det er ressurskrevende å følge forslagets metodikk, og samtidigheten i store reformer er krevende.
- Tekstene er av variabel kvalitet, både innholdsmessig og språklig. Blant annet må det tydeliggjøres hva samlingsbønn skal være.
- Særlig i inngangsord og nattverdliturgi er det kjønnsinkluderende språket problematisk ved at benevnelsene på Gud blir uklare eller fattige på innhold.
- Kollektbønner (dagens bønn) etterlyses.
- Innledningstekstene og rubrikkene i liturgiteksten bør gås grundig igjennom og nyskrives.
- Avgjørelsesmyndigheten må tydeliggjøres.

B. Liturgisk musikk. Høringsfristen for liturgisk musikk til hovedgudstjenesten var utvidet til 1. desember. *Høringsutvalg for kirkemusikk* gjennomgikk høringene på et dagsmøte 15. desember. På bakgrunn av høringene og den korte utprøvsperioden, fant utvalget det vanskelig å gi klare anbefalinger om ny musikk allerede nå. Utvalget mente at materialet som er gitt ut, samt nytt materiale, trenger flere års utprøving i menighetene. Høringen viste også at man nødvendig vil miste det musikalske stoffet vi har i dag, og denne musikken kan også bli brukt i ordening for ny hovedgudstjeneste.

Ny liturgisk musikk er senere både blitt utprøvd og drøftet på det andre ukelange møtet i *Høringsutvalg for liturgi* i januar. En utprøving og en drøfting av den nye liturgiske musikken og av hvilke konsekvenser kirkemusikkutvalgets vurderinger vil få for innføringen av reformen, var også lagt inn i programmet for konsultasjonen med biskopene 8. februar 2010. *Høringsutvalg for kirkemusikk* skal drøfte saken videre 5. mars. Kirkerådet vil bli orientert muntlig om situasjonen for den liturgiske musikken på sitt møte.

C. Dåpsliturgien. Høringsutvalget mente at en fullstendig gjennomgang av tekstene i dåpsliturgien var nødvendig, men at *strukturen* i dåpsliturgien kunne beholdes. Ut fra denne vurdering, og ut fra tilgjengelige ressurser, ble det tatt beslutning om at arbeidet med ny dåpsliturgi ikke kunne startes opp med det første. Arbeidet med revidert forslag til dåpsliturgi vil først komme i gang i løpet av mars og legges fram for Kirkerådet i mai.

6. Hovedtrekk i det fremlagte, reviderte forslaget

A. Sammen for Guds ansikt kan omtales som det nye ”mottoet” for denne hovedreform av kirkens gudstjenesteliv. Innledende del av gudstjenesteordningen. Med dette har høringsutvalget tydeliggjort *det teosentriske perspektivet* (se pkt. 1) i gudstjenesten som

samling og møtested, noe mange høringsinstanser etterlyste i Forslaget fra 2008. Mottoet *Sammen for Guds ansikt* er uttrykt bl. a. i *samlingsbønnene*, som skal gi samlingen preg av hellig alvor og forventning. Denne presisering innebærer at samlingsbønnene verken skal være kirkeårsbestemte eller ha preg av syndsbekjennelse (jfr. Forslaget s. 40).

B. Færre alternativer. Det er foretatt en *reduksjon* av mengden alternativer på samlingsbønner, syndsbekjennelser, menighetssvar, forbønner og på andre sentrale punkter, dette i tråd med høringen. Fem syndsbekjennelser er nå tatt inn i selve ordningen. Menighetssvaret i nattverdliturgien etter innstiftelsesordene er redusert til ett: ”Deg være ære for kjærligheten, som er sterkere enn døden” og liturgens erklæring etter nattverdutdelingen har som eneste alternativ: ”... som han gav til soning for våre synder”. Muligheten til egenformulert nattverdbønn i alternativ F er også tatt bort. Den aronittiske velsignelsen (Herren velsigne deg og bevare deg...) skal alltid lyses når hovedgudstjenesten holdes som høymesse..

På tross av denne reduksjon av alternativer på enkelte punkter vil lokalmenighetene fortsatt ha reelle muligheter til å prege gudstjenesten gjennom valg av tekster og andre liturgiske elementer. Ordningen vil også dekke behovet for tekster til ulike gudstjenestetyper innenfor den lokale grunnordning som menighetene fastsetter.

Muligheten til kor- og instrumentalinnslag og til å ha flere salmer i gudstjenesten er også synliggjort.

Utfordringen som oppstår ved at (vikar-)prester og (vikar-)kantorer skal betjene menigheter med ulike lokale grunnordninger, vil fortsatt kunne by på utfordringer, men reduksjonen av alternativer vil bidra til å lette denne utfordring.

C. Syndsbekjennelsen kan nå legges enten i innledningsdelen etter samlingsbønnen eller før forbønnen. Det tidligere Forslaget gav kun det siste alternativet og begrunnet dette med at innledningsdelen skulle uttrykke forventning og glede, og at syndsbekjennelsen på dette sted kunne bli en hindring for mange som kommer til gudstjenesten. Først etter at Ordet er forkynt, bør syndsbekjennelsen lyde (jfr. Høringsdokumentet s. 30f).

Mot dette har det vært innvendt at syndsbekjennelsen inneholder et element av renselse og uttrykker reverens (ærbødighet) og møte med den hellige Gud, og hører derfor naturlig hjemme i den innledende delen av gudstjenesten. Det er vanskelig å se en tilknytning mellom syndsbekjennelsen og forbønnen. En innvending har også vært at Ordet og forkynnelsen har karakter av å være nådemiddel og formidler tilgivelse, og derfor bør lyde etter syndsbekjennelsen.

I høringsprosessen var prøvemenighetene overveiende positive til å legge syndsbekjennelsen i forkant av forbønnen, mens et knapt flertall av høringsinstansene var uenige i dette. Mange har derfor etterlyst muligheten til å legge syndsbekjennelsen i den innledende del, før kyrie. Når det nå foreslås at menighetene avgjør om syndsbekjennelsen legges til innledningsdelen eller alternativt til forbønnsdelen, følger man en praksis som finnes bl.a. i våre søsterkirker i Sverige og Finland.

De foreslåtte syndsbekjennelsene innebærer også en endring i forhold til Forslaget med større fokus på menneskets grunn synd enn på å benevne ulike konkrete synder. Dette er også i tråd med høringen. Muligheten til *løftesord* etter syndsbekjennelsen har fått god oppslutning i høringen, enten som fast ordning eller som en valgfri ordning som gis en tydelig anbefaling.

D. Dagens bønn (kollektbønn). En betydelig endring er foretatt ved at man i samlingsdelen har tatt inn muligheten for kollektbønn, her kalt *dagens bønn*, ettersom overraskende mange høringsinstanser etterlyste en bønn som setter ord på dagens særpreg. Samlingsdelen inneholder nå *samlingsbønn*, som er obligatorisk, *syndsbekjennelse* (som er obligatorisk, men kan legges i forkant av forbønnen) og *løftesord* og *dagens bønn*, som begge er fakultative (valgfrie). Dette innebærer en endring av innledningsdelens dramaturgi i forhold til Forslaget. Det gir samlingsdelen flere ledd, men kan samtidig "avlaste" forbønnsdelen.

Arbeidet med å utforme *Dagens bønn* til den enkelte søn- og helligdag kan først begynne når tekstrekkene er ferdigstilt, og vil derfor ikke foreligge til behandling i Kirkemøtet i 2010/2011. Det er ønskelig at det som en forsøksordning utformes slike nye bønner for 1. rekkes tekster og at disse er klare til å bli tatt i bruk fra 1. søndag i advent 2011.

E. Dåp. Dåp var i Forslaget lagt i etterkant av gloria eller kyrie. Rubrikken om dette er nå tatt ut, selv om mange høringsinstanser var positive til denne plasseringen. I veiledningen vil plasseringen av dåp bli drøftet nærmere (se s. 2 i det vedlagte reviderte forslaget).

F. Inkluderende språk. Hensynet til inkluderende, og særlig til kjønnsinkluderende språk er blitt videreført som et viktig prinsipp i reformen. I Høringsdokumentet til Forslaget (s. 23) konkluderte man med at "arbeidet med å finne et godt inkluderende språk kan ikke sies å være helt fullført". Det samme kan antakelig sies om det fremlagte reviderte forslaget, slik det nå foreligger. Det videre arbeid med dette fram til advent 2011 vil særlig få sitt nedslag i arbeidet med nye kollektbønner (dagens bønn).

I de faste liturgiske (ordinarie-)leddene har en ikke ønsket å endre de gudsbetegnelsene som inngår i disse tekstene, mens det er gjort endringer i andre deler av liturgien ut fra hensynet til kjønnsinkluderende språk.

Prinsippet om å innarbeide inkluderende språk i de liturgiske ordninger grunner seg på vedtak i Kirkemøtet (se sak KM 14/96 og 13/99). Når det gjelder den mest sensitive delen av et slikt program, nemlig gudsbildet og gudsbetegnelsene, tenkte *Nemnd for gudstjenesteliv* (NFG), som stod bak Forslaget, at dette bør gjøres ved en utvidende metode. I dette ligger at en ikke bytter ut alle tradisjonelle begreper med kjønnsnøytrale termer, men supplerer og varierer tradisjonen. Når en i liturgispråket av og til velger kjønnsnøytrale termer, av og til maskuline navn og betegnelser og av og til feminine, øker en mangfoldet og dermed rikdommen i måten å tiltale og omtale Gud på. Både det bibelske grunnlag og impulser fra søsterkirkene motiverer dette.

Flere høringsinstanser har etterlyst større grad av tydelighet i treenighetslæren ved noen gudsbenevnelser i Forslaget. De har spurt om ordet *Gud* betegnet den treenige Gud eller første person i treenigheten. Et rikere og mer poetisk språk og et gjenkjennbart bibelspråk har også vært etterlyst. Ut fra dette er det nå på flere steder satt til ulike adjektiver foran ordet "Gud", der dette har stått alene. Ett av alternativene til inngangsord i Forslaget er også tatt ut. Det gjelder formuleringen "I den treenige Guds navn: Vår Skaper, Frigjører og Livgiver". Disse funksjonelle benevnelser på den treenige Gud har en ikke funnet tydelige nok, og særlig ikke på dette sted i gudstjenesten, ettersom inngangsordets poeng nettopp er å tydeliggjøre basis for gudstjenesten.

I reformen har en forsøkt å unngå uheldige kombinasjoner av dominans og kjønn, som f. eks. i tiltalen "allmektige Fader". Dette uttrykk i kirkeårsprefasjonene er erstattet med uttrykket "evige Far". Begrepet "Herre" er tatt inn på noen flere steder enn i Forslaget, men da først og fremst som en sentral betegnelse på Kristus.

I det fremtidige arbeidet med nye kollektbønner (*dagens bønn*) vil det gis gode muligheter for større variasjon av det bibelske mangfold i betegnelser og metaforer for Gud.

G. Kjerneverdiene. I det fremlagte forslaget fastholdes reformens tre kjerneverdier. Samtidig balanseres disse ved at de i større grad ses integrert i spenningsforholdet mellom *tradisjon* og *fornyelse*. Dette var også et viktig anliggende for Nemnd for gudstjenesteliv og Kirkerådet. Dessuten betraktes kjerneverdien *stedegenhet* som primær i forhold til *involvering* og *fleksibilitet*. Kjerneverdiene ses ikke lenger bare i forhold til kirken som *lokal* og *global* størrelse, men også som en *nasjonal* størrelse, noe som har vært underkommunisert i Forslaget.

I tråd med Forslaget (s. 17) understreket høringsutvalget at *involvering* ikke bare betyr en mer aktiv og representativ deltakelse av medliturger, men først og fremst tar sikte på alle gudstjenestedeltakernes involvering, bl.a. i form av korte menighetssvar, salmesang - og stillhet. Selv om mengden av alternativer i menighetssvarene nå er redusert, er dialogen mellom liturg/medliturg og menighet fortsatt et viktig trekk ved reformen og vil kunne gi et mer dynamisk preg på gudstjenesten. I nattverdiliturgien er det fortsatt foreslått at noen innarbeidede formuleringer nå kan fremsies av *menigheten* ("Deg være ære for kjærligheten som er sterkere enn døden" og "Han styrke oss og holde oss oppe i en sann tro til det evige liv".)

H. Liturg og medliturg. I tråd med høringen er liturgens rolle som gudstjenesteleder tydeliggjort. Liturg (L) er en ordinert prest (for noen hovedgudstjenester kan det være en kateket), og denne er gudstjenestens faglige leder (jfr. Tjenesteordning for prester). Enkelte av liturgens oppgaver (L) kan utføres også av andre ordinerte prester, etter avtale med gudstjenesteleder.

Også medliturgenes oppgaver er klarere definert. I gruppen medliturger (ML) inngår tekstlesere, forsangere, bønneledere og andre medvirkende. Der et gudstjenesteledd kan

ledes enten av liturg eller medliturg, er dette presisert med betegnelsen (L/ML) eller (ML/L), hvor den som nevnes først har forrang (se Ordningen s. 1).

I. Hovedgudstjeneste. Denne fremlagte, reviderte ordningen gjelder ”hovedgudstjenesten”, som er identisk med ”den forordnede gudstjenesten”. Dette er de gudstjenester på søn- og helligdager som biskopen har fastsatt skal feires i den enkelte menighet, enten disse holdes som høymesse (som inkluderer nattverd), familiegudstjeneste, familiemesse (som inkluderer nattverd), presentasjons- og forbønnsgudstjenester i forbindelse med konfirmasjon m. v.

I høringsprosessen har noen uttrykt ønske om flere fullt utskrevne ordninger for ulike typer hovedgudstjenester. For ikke å binde menighetene til én bestemt måte å feire for eksempel familiegudstjeneste eller forenklet høymesse på, har høringsutvalget vært kritisk til dette. Mange menigheter har allerede satt sitt eget preg på sine ulike hovedgudstjenester, og denne fleksibiliteten ønsker man å ivareta. I det fremlagte forslaget finnes kun noen *eksempler* på strukturer for andre hovedgudstjenester enn høymessen (se side 14). En kan si at høymessen danner utgangspunkt for de ulike hovedgudstjenester, men at noen av disse kan holdes uten nattverd og/eller uten enkelte andre gudstjenesteledd. Det forutsettes imidlertid at de ledd som er obligatoriske i en hovedgudstjeneste blir omtalt i *Alminnelige bestemmelser* (jfr. Pkt. 1.1 ovenfor).

Det er også ønskelig at det i ordningen for hovedgudstjenesten inngår særskilte veiledninger (med noen tekstforslag) til høytidsdagene, konfirmasjon, skaperverkets dag og visse andre dager (f. eks. 17. mai og Samefolkets dag). På lengre sikt kan det også utvikles utskrevne gudstjenester (eller særskilte veiledninger) til gudstjenestene i *den stille uke*. Dette kan eventuelt Nemnd for gudstjenesteliv arbeide videre med.

J. Barn og unge i gudstjenesten. Med Trosopplæringsreformen vil gudstjenestelivet i menighetene gjennomgå en betydelig endring og fornyelse. Barns og unges deltakelse skal ikke begrenses til egne, månedlige familiegudstjenester, men vil prege gudstjenestelivet i sin helhet. I *Plan for trosopplæring Gud gir – vi deler* heter det:

”Denne planen anbefaler at ethvert tiltak i trosopplæringen skal ha tilknytning til menighetens gudstjenesteliv, enten i form av deltakelse i en gudstjeneste, eller ved at gudstjenestelige elementer inngår i undervisningssamværene. På denne måten bidrar trosopplæringens møtepunkt til å prege menighetens gudstjenesteliv ved at barn og unges plass i menighetens fellesskap blir tydeliggjort. Det vil variere fra tiltak til tiltak hvorvidt det inngår gudstjenester med for eksempel utdeling av fireårsbok eller presentasjon av konfirmanter, eller om trosopplæring forankres i menighetens alminnelige gudstjenesteliv fra søndag til søndag.” (s. 29-30),

I det fremlagte forslag er det i samlingsbønner, syndsbejennelse, forbønn og nattverdliturgi med mer konsekvent tatt med tekstvarianter som egner seg spesielt for barn og unge. Barn og unge kan også være medliturger (for eksempel ministranter) og ved denne representative funksjonen bidra til å integrere de yngre aldersgruppene så vel i høymesser som i familiegudstjenester.

K. Stå eller sitte? I lys av høringen er det tidligere Forslagets bestemmelser om når menigheten skal stå eller sitte, endret. Det foreslås nå at menigheten kun står under inngangs- og utgangssalmen, under evangelielesningen, trosbekjennelsen, nattverddelen og under velsignelsen. Eventuelle andre regler avgjøres lokalt. *Nasjonal gruppe for funksjonshemmede* i Kirkerådet har stilt seg kritisk til ”om stadig reising i gudstjenesten vil virke inkluderende og oppleves som en gudstjeneste for alle”. Og når personer omkring en sittende person står, er den sittende forhindret fra å se hva som skjer. I det reviderte forslaget er dette problemet noe redusert, men det er nødvendig med formuleringer i orienteringen om gudstjenesten som legitimerer at personer sitter når andre står.

L. Antall salmer. På ulike måter er antallet salmer styrket i forhold til Forslaget. Det er gitt mulighet til å erstatte bibelsk salme med annen salme mellom de to første lesningene, benytte salmevers eller en hel salme i stedet for halleluja-omkved ved evangelielesningen. Videre er det satt inn en salme etter trosbekjennelsen som fast ledd (dersom ikke trosbekjennelsen synges) og nattverdhandlingen starter med en salme.

M. Tekstformer. Følgende *tekstformer* i faste liturgisk ledd anbefales:

* *miskunne deg* (ikke ”forbarme deg”). Miskunne er et rotnorsk ord, mens forbarme har mer rot i det tyske språk. Miskunne klinger også bedre, ikke minst på nynorsk og det er ikke mindre forståelig enn forbarme.

* *har Guds velbehag* (ikke ”har glede i”). Både poetiske og innholdsmessige hensyn taler for dette.

* *kalk* (ikke ”beger” - i innstiftelsesordene). Nettopp her ønsker en å beholde et mer høytidsskapende ord. Det er også språklig bedre med et hankjønns- enn et intetkjønnsord i denne teksten (”drikk alle av *den*” – i stedet for ”av det”).

* *disk* (ikke ”fat”). Dette særpregede ordet beholdes, men uttales jo ikke i gudstjenesten.

* *kropp og legeme*. Her anvendes begge ord, *kropp* i innstiftelsesordene, fordi det er livsnært og formidler realitetene og anvendes i bibeloversettelsen. *Legeme* anvendes i tilsigelses- og erklæringen etter nattverd, da det ikke er naturlig å si ”.. har nå gitt dere sin hellige kropp og sitt hellige blod”. Utvalget mener at på nåværende tidspunkt i vår språkutvikling er det ikke grunn til å gjøre et helt entydig valg mellom kropp og legeme.

Disse valg av ord og uttrykk, og andre tekstvalg som omtales i dette saksfremlegget, vil bli drøftet med Bibelselskapet.

N. Fadervår. I det fremlagte forslaget er Herrens bønn gjengitt i to likestilte former. I mange kirkesamfunn finnes i dag ofte flere enn 2 tekstformer for Fadervår, slik at vår situasjon ikke er uvanlig. Den tekstformen som nå har vært i bruk i mer enn 30 år, har det vært reist innholdsmessige innvendinger mot, særlig til den første bønningen. Tekstformen i den nye bibeloversettelsen av 2005 har vært kritisert på et mer formmessig grunnlag, særlig for tiltaleformen ”Vår Far”. Samtidig har denne tekstformen en rekke forbedringer, som for eksempel ”La oss ikke komme i fristelse” og det mer teosentriske perspektivet i første bønn: ”La navnet ditt helliges.”

I det fremlagte forslag finnes det to alternative former for Fadervår som menighetene kan velge mellom.

Folkepedagogiske grunner kan likevel tale for å prioritere én tekstform. Om man ønsker dette, kunne en overveie å velge den nye oversettelsen, men endre tiltaleformen "Vår Far i himmelen" til "Fader vår, du som er i himmelen". Følgende argumenter kan tale for dette:

- Dette vil skape en mykere overgang fra dagens og tidligere tiltaleformer til en ny tekstform,
- Det gir en mer høytidsfull form på tiltalen til Gud.
- Tiltaleformen gir ikke like sterke psykologiske assosiasjoner til egne fars-erfaringer.
- Det metaforiske i Guds-benevnelsen gir et mer kjønnsinkluderende språk.
- Bønnen vil antakelig, uansett tiltaleform, fortsatt bli omtalt som Fadervår.
- "Vår Far" er ikke en naturlig talemåte. Det har vært innvendt at på nynorsk er det mer naturlig å bytte om rekkefølgen i tiltalen og si "Far vår".
- Mye liturgisk musikk vil kunne videreføres med denne tiltaleformen.

Også dette vil eventuelt bli drøftet med Bibelselskapet.

O. *Versus populum* eller *ad orientem*? I spørsmålet om liturgen i nattverdbønnen bør stå bak alteret og vende seg mot folket (*versus populum*), eller stå foran alteret og vende seg mot øst (lat. *ad orientem*), foreslås at disse to bønneretningene i utgangspunktet betraktes som likeverdige liturgiske former. Den klare prioritering av *versus populum* som preget Forslaget, vil derfor bli nyansert, ut fra ønsket om å ivareta både hensynet til det enkelte kirkeroms karakter og hensynet til det verdifulle ved den tradisjonsrike øst-orienteringen, som fortsatt ivaretas i våre gravskikker.

Det kan i denne sammenheng vises til Forslagets vedlegg til høringsbrev om gamle kirkerom (*Gamle kirkerom for ny liturgi. En utredning om det nye liturgiforslagets konsekvenser for kirkerommene*), et dokument som ble utarbeidet av NFG og Riksantikvaren i fellesskap. Her nevnes muligheten til en annen og alternativ måte å feire gudstjeneste på enn å innføre et fremskutt alter, slik mange prøvemenigheter har gjort. I en kirke med lang avstand fra menigheten opp til alteret, kan det "være naturlig å anvende lesepult som det sentrale sted for ledelse av gudstjenesten. I så fall vil liturg bare forrette selve nattverdbønnen fra alteret," heter det i dette dokument (side 10).

Det legges også til grunn at det kun skal være *ett alter* som er i bruk i gudstjenesten, for å uttrykke alteret som *Kristussymbol* og som et fokusert sted i kirkerommet og gudstjenesten. Dette betyr at en rekke menigheter bør velge mellom enten

1. å bruke hovedalteret, i alle fall under nattverdbønnen, uten noe fremskutt nattverdbord - eller
2. å sette inn et fremskutt alter, men da uten å anvende hovedalteret og tilhørende alterring i gudstjenestefeiringen.

Liturgen bør heller ikke stå plassert ved alteret under praktisk talt hele gudstjenesten, noe 1977-liturgien også ville bort fra.

De fleste henvisningene til det sted i rommet hvor de ulike gudstjenesteledd kan skje fra, er nå flyttet fra rubrikkene i selve ordningen, og skal drøftes i en egen veiledningsdel. Dermed åpnes det opp for å ta større hensyn til de mulighetene som ulike kirkebygg gir, noe som også var et viktig anliggende for NFG.

P. Epiklese (gr. *påkallelse*) kalles den del av nattverdbønnen hvor man ber om at Den hellige ånd må komme over menigheten og/eller nattverdgvarene. *Epiklesen* kan enten gjelde menigheten eller gaven, eller de kan nevnes sammen. Den norske kirke har ikke tidligere hatt *epiklese* i *høymessen*, men Ordning for nattverd utenom høymessen har *epiklese* over menigheten i variant II,1, i variant II,2 over både gaven og menigheten og i Familiemessen. I alle disse ordningene er epiklesen plassert *etter* innstiftelsesordene. I Forslaget ble *epiklese* tatt inn i alle nattverdbønnene, men var plassert ulike steder i nattverdbønnen.

Epiklesen var en viktig del av de klassiske nattverdbønnene som man kjenner til. Svært tidlig ble dette også en påkallelse av Den hellige ånd over *gavene*, og ikke bare over *menigheten*, slik vi ser det i den eldste kjente nattverdbønn hos Hippolyt, fra Den apostoliske tradisjon. En forkortet og bearbeidet form av Hippolyts bønn finnes i nattverdbønn B. I løpet av middelalderen la man i Vesten særlig vekt på selve tidspunktet for forvandlingen av brødet og vinen til Jesu Kristi legeme og blod. Innstiftelsesordene ble sett på som det avgjørende i nattverdhandlingen og fokuset på *epiklesen* ble trengt i bakgrunnen i Vestkirken.

Denne tenkningen ble videreført i luthersk tradisjon, samtidig som selve nattverdbønnen ble sterkt beskåret. Innstiftelsesordene ble dermed en enda mer sentral del av bønningen. I Østkirken har *epiklesen* alltid vært sentral, og med restaureringen av de klassiske liturgiene i løpet av forrige århundre ble den også viktig i økumenisk sammenheng. I dag har de fleste kirkesamfunn, også de lutherske, inkludert *epiklesen* i nattverdbønnene. Og det er en økende økumenisk tendens til å legge denne bønningen i etterkant av innstiftelsesordene (for eksempel ELCA).

Høringsutvalget fulgte denne tendens og la påkallelsen av Ånden over både gaven og menigheten *etter* innstiftelsesordene. Plasseringen av epiklesen må forstås i sammenheng med oppbyggingen av nattverdbønnen som helhet. Den klassiske nattverdbønnen består grovt sett av fire deler: En innledende dialog (*sursum corda – vi løfter våre hjerter*) en lovprisende del, en bønnfallende del og en avsluttende del. *Epiklesen* innleder tradisjonelt den bønnfallende delen, men det er litt forskjellige tradisjoner for hva denne innebærer. I Østkirken er det vanlig å regne *innstiftelsesordene* som en del av den lovprisende delen, og *epiklesen*, som er av bønnfallende karakter, kom dermed i etterkant. Vestkirken regnet derimot innstiftelsesordene til den bønnfallende delen, og *epiklesen* (som her ikke spilte den samme viktige rolle som i Østkirken), kom dermed i forkant av innstiftelsesordene. Historisk og teologisk har den lutherske kirke har stått i denne tradisjon.

I restaureringen av nattverdbønntradisjonen i vår egen tid, har en fulgt begge disse tradisjonene. *Epiklesen* kan derfor finnes både i forkant og etterkant av innstiftelsesordene, men med en økende tendens til å legge den i etterkant (for eksempel ELCA). Dermed fokuseres ikke så sterkt på innstiftelsesordene, men på helheten av nattverdbønnen som det som innvier måltidet.

I tråd med denne tendens har en i prosessen vurdert å plassere *epiklesen* etter innstiftelsesordene.

Flere høringsinstanser hadde imidlertid sterke innvendinger mot å legge *epiklesen* etter innstiftelsesordene. I tråd med dette er *epiklesen* i det fremlagte forslaget plassert *før* innstiftelsesordene, i samsvar med en lang vestlig - og luthersk – tradisjon. Intensjonen med dette er dels å la det bønneaspektet ved nattverden som ligger i påkallelsen av Ånden, prege en større del av nattverdbønnen, dels å gi *innstiftelsesordene* en sentral og avgjørende plass i nattverdliturgien.

Q. Utdelingsform ved nattverd. I Forslaget var den primære ordning at nattverd mottas stående nede i kirkerommet, mens den etablerte ordningen med å motta nattverd knelende på alterringen, var en alternativ mulighet (Forslaget 2008, s. 87). I Veiledningen vises det til at ”Utdeling i kirkerommet gjør måltidet lettere tilgjengelig for dem som av ulike grunner har vansker med atkomst til koret og har problemer med å knele. Erfaringen er at utdeling i kirkerommet gir større deltakelse enn utdeling ved alterringen” (Forslaget s. 54).

Denne utdelingsmåten (nede) i kirkerommet hvor nattverd gjestene mottar nattverd stående, kan skje ved *intinksjon* (neddypping), altså at den enkelte dypper nattverdrødet i den felles vinkalken. Men den kan også skje ved at man bruker særkalker og den enkelte mottar både brød og vin i egen (sær-)kalk, slik også Forslaget presiserer (s.54). Å motta nattverd stående er altså ikke identisk med *intinksjon*, selv om disse vanligvis kombineres i praksis.

Alternativet til å motta nattverd stående, er å motta den knelende, som oftest hos oss ved alterringen. I høringen kommer det fram at det er ulike ønsker i menigheten, ved at noen ønsker å motta nattverd stående, mens andre foretrekker det de opplever som en mer meditativ og høytidsfull mottakelse ved alterringen. Noen menigheter gir i dag mulighet til begge praksisformer i samme gudstjeneste.

I Gudstjenesteboken er ikke *intinksjon* omtalt i høymessen, og det å knele ved alterringen (eventuelt som kontinuerlig kommunion) er den eneste mottakelsesform som er beskrevet (GB I, s 79-80). Kun i ordning for Felles nattverd på institusjon er muligheten ”at brødet dyppes i vinen, så brød og vin meddeles samtidig” omtalt (GB II, s 116). *Intinksjon* ved hovedgudstjeneste ble det gitt mulighet for i de Liturgiske forsøksaker som ble fastsatt av Kirkerådet i mai 1995. Men her begrenses bruken til ”særskilte anledninger – fortrinnsvis ved særlig store alterganger”. Det nevnes også i denne forbindelse at nattverd kan mottas stående, ”ved såkalte stasjoner”. ”Avgjørelse om bruk av *intinksjon* treffes

etter forslag fra menighetens prest(er), vedtak i menighetsrådet og godkjenning av biskopen.”

Etter at dette ble vedtatt, har bruken av *intinksjon* økt sterkt og i mange menigheter blitt den normale ordningen. Den er ikke lenger bare en ordning som brukes ved særskilte anledninger. I debatten om denne praksis har det vært kritiske spørsmål til bruken av *intinksjon*, både om denne utdelingsform kan sies å ivareta innstiftelsesordenes formulering ”drikk alle av den”, om den svekker måltidskarakteren ved nattverden, om den kan forsterke forskjellen mellom prest og menighet, om den er pietetsfull nok og om mer praktiske og estetiske sider ved denne praksis.

Det skal angis i en rubrikk i ordningen for hovedgudstjeneste, eller i veiledningen, hvilken anbefaling man vil gi om utdelingsform. I Forslaget står det at ”Menighetsrådet avgjør hvilken utdelingsmåte som skal benyttes”. Dette prinsippet støttes.

Det foreslås at bestemmelsen i Forsøkssaker 1995 om at *intinksjon* kan benyttes ”ved særskilte anledninger – fortrinnsvis ved særlig store alterganger”, videreføres.

7. Enkeltspørsmål i forslaget

Pkt. 1. Forberedelse. Her følges Forslaget, som gir mulighet til informasjon om dagens gudstjeneste. Det skal tas inn en kort veiledning om hva denne informasjonen om dagens gudstjeneste kan inneholde. Dette skal ikke være ”kunngjøringer” om kommende arrangementer i menigheten. En kortfattet opplysning om søndagens preg skal eventuelt legges her, før gudstjenesten starter. I høringen har oppfordringen til stillhet fått gode tilbakemeldinger. Stillhet er også lagt inn som en mulighet andre steder i ordningen, og må romme også barn og andre som ikke så lett kan være stille.

Pkt 3. Inngangord. Her er alternativene redusert fra 4 til 3 inngangord i forhold til Forslaget (se begrunnelsen ovenfor). Den dialogiske karakter ved liturgien settes an her ved det enkle menighetssvaret ”amen”.

Pkt 4. Samlingsbønn. Flere høringsinstanser pekte på behovet for å tydeliggjøre hva en samlingsbønn er, da den syntes å skulle ivareta mange ulike funksjoner. Dette er utdypet i modellen for hvordan menigheten selv kan utforme egne samlingsbønner (se side 17). Antallet samlingsbønner er sterkt redusert i forhold til Forslaget. Ettersom mange prøvemenigheter har anvendt den gamle klokkebønningen, er en nyrevidert utgave av denne inkludert, hvor det individuelle perspektivet etter hvert utvides mot fellesskapet.

Pkt. 5. Syndsbekjennelse. Når det gjelder formuleringen i forslag nr. 1 til syndsbekjennelse, har utvalget drøftet spørsmålet om menigheten skal si ”Tilgi meg *min synd* for Jesu Kristi skyld” eller ”Tilgi meg *mine synder* for Jesus Kristi skyld”. Ved å velge entallsformen, samtidig som de ulike synder i tanker, ord, gjerninger og forsømmelser nevnes, får en fram at synden inneholder en dobbelthet ved både å kunne ses som én grunnsynd og mange enkeltsynder, slik også Bibelen omtaler den. 2. forslag

til syndsbekjennelse er simpelthen en forkortet versjon av den første. I høringsprosessen har muligheten til en kort syndsbekjennelse vært etterlyst.

Det er foreslått 3 mulige innledningsord til syndsbekjennelsen, for at oppfordringen kan svare best mulig til de alternative syndsbekjennelsene, ikke minst med tanke på syndsbekjennelse ved familiegudstjeneste.

Pkt 6. Kyrie. Kyrie regnes med blant de fem tradisjonelle ”ordinarie-leddene” i Romermessen, som er kjent også fra den musikalske formen *messe*, altså *Kyrie*, *Gloria*, *Credo*, *Sanctus* (med *Benedictus*) og *Agnus Dei*. I tillegg kommer *Fader vår*, *Verba* (innstiftelsesordene) og *Benedicamus* (det avsluttende ”La oss prise Herren”).

Det nytestamentlige grunnlaget for kyrie finnes i Matt 9,27; 15,22; 17,15; 20,29; Mark 10,47 og Luk 17,13; 18,38. Den gammeltestamentlige bakgrunn er Gudsnavnet, navnet over alle navn, som man ikke uttalte, men omskrev med *Adonaj*, min Herre. Denne betegnelsen blir helt sentral i den nytestamentlige kristologi (= lære om Kristus). Den viktigste teksten i denne sammenheng er den store Kristushymnen i Fil 2.

Her er noen aktuelle problemstillinger til dette gudstjenesteleddet:

1. Skal vi fortsatt ha gresk tekst i dette liturgiske leddet?
2. Skal leddet oppfattes om kristologisk eller trinitarisk?
3. Skal leddet også ha en oversettelse? Hvilket ord skal brukes til oversettelse av *eleeo.*: miskunne, forbarme eller noe annet? I NT 2005 og i Forslaget er ”miskunne deg” blitt til ”forbarm deg”. I det fremlagte forslaget forelås å beholde ordet ”miskunne”.
4. Hvilken verbalform skal brukes på nynorsk? Skal miskunna, som i dag, være direkte transitivt (miskunna oss) eller refleksivt med objektet innført med preposisjon (miskunna deg over oss)? Denne siste formen brukes i *Agnus Dei*.

Den greske teksten i Kyrie-leddet synes å stå sterkere enn noen gang i dagens liturgiske liv. Selv om leddet nok egentlig er å oppfatte som kristologisk, er det neppe grunn til å fravike vår lange tradisjon med en trinitarisk oversettelse. Et argument for dette er også all den musikk som foreligger med denne formen. I det fremlagte forslag er det i rubrikken dessuten åpnet for tekstlige variasjoner i kyrieleddet.

Pkt. 7. Lovsang Gloria. Det bibelske grunnlaget for dette leddet finnes i Luk 2,14. I Forslaget fulgte man bibeloversettelsen fra 2005 med formuleringen: ”blant mennesker som Gud har glede i.”

Av poetiske og rytmiske grunner virker det lite fristende å følge denne tekstformen. ”Har glede i” er et meget tvilsomt uttrykk knyttet til musikk. Det består av en troké (glede, tung-lett) + en lettstavelse (”i”), noe som i denne sammenheng likevel ikke blir en daktyl (tung-lett-lett). Det vil være vanskelig å unngå at ordet ”i” får betoning.

I det fremlagte forslag er uttrykket ”som har Guds velbehag” foretrukket, til tross for at ordet *velbehag* ikke er så vanlig lenger.

Pkt 8. Dagens bønn. Denne er tenkt fakultativ (valgfri). Dessuten skal den i tråd med tradisjonen bes av liturgen (prest). Dagens bønn kan også på høytidsdager settes inn på samlingsbønnens plass og erstatte denne.

Pkt. 9-12. Lesningene. Forslaget (2008) og høringsutvalget ønsket at rekkefølgen på lesningene ikke skal ombyttes, heller ikke når en GT- eller ”epistel”-tekst er satt opp som særskilt prekentekest. I tråd med flere høringsinstanser og debatten om dette er rekkefølgen endret i det fremlagte forslaget slik at prekentekest alltid leses til slutt. Grunnen til dette er ønsket om å knytte prekentekest og preken nærmere sammen, slik det også er i dagens ordning. Det er bedre pedagogisk sett å preke over den tekst som nettopp er lest. Dette hindrer ikke at en også kan vise til andre leste tekster i prekenen. Det fratar heller ikke evangelieteksten dens særstilling, ved at evangelieprosesjon og halleluja-omkved markerer lesningen av denne teksten som et høydepunkt i gudstjenesten.

14. Trosbekjennelsen. I høringen er det, særlig blant prøvemenighetene, god oppslutning om den nye plasseringen av trosbekjennelsen etter prekenen. Det er meningsfullt å svare på prekenen med den felles bekjennelse av troen. Mange etterlyser likevel valgfrihet på dette punkt, for å gi rom for solosang, salme eller stillhet. I rubrikken i det reviderte forslaget er det nå åpnet for at det etter prekenen kan gis tid til stillhet eller meditatív instrumentalmusikk, men så skal trosbekjennelsen følge, dersom det ikke er dåp i gudstjenesten.

Kunngjøringer. I det fremlagte forslag er det i tråd med Forslaget 2008 ikke satt inn kunngjøringer på noe bestemt sted i ordningen. I Veiledningen vil det i tråd med Forslaget stå at menigheten må ta stilling til om de ønsker kunngjøringer, eventuelt i hvilken form og hvor de vil plassere den. Flere høringsinstanser har strevet med å finne et godt alternativ til kunngjøringsleddet og noen har etterlyst det, særlig i forbindelse med takkoffer og forbønn. Kunngjøringer er også nevnt som eksempel på stedegengjøring.

Pkt 16. Forbønn for kirken og verden. Den lokale, menighetsmessige forankring og utforming av forbønnsdelen fikk nærmest unison oppslutning i høringen. I tråd med dette foreslås at menigheten kan strukturere sine egenformulerte bønner ut fra visse reformulerte temaområder og ulike forbønnsmodeller. I det fremlagte forslag finnes prioriterte eksempler på slike forbønner. Denne delen av gudstjenesten bør vies mye oppmerksomhet ved innføringen av reformen og vil forhåpentligvis inspirere mange menigheter, ikke minst de diakonale gruppene. I *Plan for diakoni* er sentrale deler av forbønnen tematisert, og det fremheves at ”Før, under og etter en gudstjeneste gis det mange muligheter for delaktighet, for å se og bli sett, for å gi plass til mangfoldet” (s. 20). Dette siste er også tematisert i det fremlagte forslaget i pkt. 24.

Pkt 18. Takksigelse og bønn. Tiltalen til Gud i kirkeårsprefasjonene (se side 33-34 i ordningen) er noe forkortet i forhold til gjeldende liturgi, hvor det heter: ””hellige Herre, allmektige Far, evige Gud, ved Jesus Kristus, vår Herre”. I lys av høringen er den noe utvidet i forhold til Forslaget, som hadde formuleringen: ”allmektige og nådige Gud, ved Jesus Kristus, vår Herre”. Det fremlagte forslaget har formuleringen: ”allmektige Gud, evige Far, ved Jesus Kristus, vår Herre”.

Pkt 18. Sanctus. Høringsutvalget ønsket – i tråd med Forslaget (2008) - å erstatte ”hans herlighet” med ”din herlighet”, og fant det da naturlig å gi første setning en tiltaleform (vokativ): ”Hellig, hellig, hellig, Herre Sebaot”. Dette er den form som bl.a. anglikanere og amerikanske lutheranere har i sine nattverdliturgier.

Her finnes det flere mulige tekstlige alternativer, men hovedvalget står mellom:

Enten å følge *bibelteksten (Jes 6, 3)*:

”Hellig, hellig, hellig er Herren Sebaot. All jorden er full av hans herlighet.”

Eller å følge *romermessen*, som har funnet et bredt økumenisk nedslag;

”Hellig, hellig, hellig, Herre Sebaot. Himlene og jorden er fulle av din herlighet.”

Det vedlagte forslag følger i hovedsak Jesajateksten, men endrer ”hans herlighet” til ”din herlighet”, en form som også Forslaget gikk inn for og som har fått god støtte i høringen, først og fremst av prøvemenighetene, men også av et flertall av høringsinstansene.

Den andre delen av Sanctus ”velsignet være han som kommer i Herrens navn” bygger på Joh 12,3f (Salme 118,26).

Pkt. 18 Nattverdbønn. Det har vært arbeidet intenst med å forbedre nattverdbønnene som et høydepunkt i liturgien. Det finnes nå 6 alternative nattverdbønner. Til sammen er de ment å gi uttrykk for en rikere bibelsk motivfylde enn i dagens liturgi. Forhåpentligvis har de nå fått en språklig og teologisk kvalitet som gir uttrykk for vår kirkes lære om nattverdens innhold.

Nattverdbønn B er utformet på grunnlag av Hippolyts tekst fra rundt år 200, en tekst som har spilt en særlig sentral rolle for utviklingen av nattverdbønner. I høringen ble setningen ”Slik utslettet han døden, brøt ondskapens lenker og åpenbarte oppstandelsen” sterkt kritisert. Den reviderte teksten lyder nå (endringene markeres i kursiv): ”Slik *tilintetgjorde* han døden, brøt ondskapens lenker og åpenbarte *for oss legemets oppstandelse*.”

Hippolyts dristige formuleringer er her i størst mulig grad forsøkt bevart. Hans formulering om at Kristus ”åpenbarte oppstandelsen” kan virke uvant, men gir god mening ut fra den heftige diskusjonen som fant sted i Jesu samtid til spørsmålet om det finnes en legemlig oppstandelse fra de døde. Jesus avviste argumentasjonen hos dem som benektet oppstandelseshåpet (jfr. Mk 12,18-27). En kan si at håpet om de dodes legemlige oppstandelse meldte seg som en indre konsekvens av troen på en Gud som hadde skapt hele mennesket, legeme og sjel.

På denne bakgrunn er Hippolyts formulering meningsfull, og Jesus ”åpenbarte oppstandelsen”, ikke bare i sin undervisning, men først og fremst ved å stå opp fra de døde (jfr. 1. Kor 15). I den tekstform som foreslås i det fremlagte forslaget knyttes assosiasjonene til trosbekjennelsesleddet om troen på ”legemets oppstandelse”. I en tid

hvor den kristne troen på oppstandelse fra de døde synes å forvitte til fordel for forestillingen om reinkarnasjoner, er det vel verd å videreføre Hippolyts anliggende.

Pkt. 19. Du Guds lam. I tråd med Forslaget foreslås at liturgen kan si ”Kom, for alt er ferdig” enten før eller etter Du Guds lam synges. I det første tilfelle går menigheten fram til nattverd mens de synger dette liturgiske leddet, i det andre tilfellet går de fram først etter at å ha sunget Du Guds lam.

Det sentrale spørsmålet ved dette ledd er om man i likhet med Forslaget skal gå over fra å synge ”bar all verdens synder” til ”bærer verdens synder”. Høringen gir markant støtte for denne endring (68,1 % av høringsinstansene og 73 % i prøvemeningene). Likevel har flere høringsinstanser ønsket å beholde ”bar”, for å tydeliggjøre Jesu sonings engangskarakter (jfr. Heb 9,12 og Rom 6,10). Bibelteksten som danner grunnlag for dette leddet er Joh 1,29, hvor det heter ”bærer”. Økumenisk er ”bærer” den helt dominerende tekstform, med den danske og norsk kirke som unntak.

I det vedlagte forslag er presensformen ”bærer” foreslått. Det samsvarer med bibelteksten og uttrykker det vi kan kalle ”liturgisk nåtid”, hvor Jesus er nærværende og bærer våre synder. Viktigst er likevel at Jesu sonings engangskarakter er klart ivaretatt i nattverdliturgien på andre steder, både i nattverdbønnene og i ordet liturgen sier etter utdelingen: ”.. som han gav til soning for alle våre synder”. Dette åpner muligheten for å si ”Du Guds lam, som bærer verdens synder..”.

Pkt 23. Utsendelse. Utvalget landet på den korte hilsenen om å ”gå i fred”. I det fremlagte forslaget er det også foreslått å ta inn utsendelsesordet fra nåværende liturgi: ”Gå i fred. Tjen Herren med glede.”

8. Økonomiske og administrative konsekvenser (se pkt. 7)

Her kan det kun pekes på noen økonomiske utfordringer. En grundig utredning vil bli gitt på Kirkerådsmøtet i mai.

1. Trykt utgave av liturgien.

I de første årene hvor ny ordning for hovedgudstjeneste blir tatt i bruk, vil det liturgiske materialet (inkludert motivasjonsdel, bestemmelser og veiledninger) antakelig komme i perm med løsblad, før det etter 3 års evaluering gjøres justeringer i liturgien ut fra de erfaringer en høster – og kommer i ny utgave.

Kirkedepartementet har fastsatt at det skal finnes 3 eksemplarer av liturgiske bøker i hver kirke, og at fellesrådene må dekke dette over de kommunale bevilgninger (kl § 15, Rundskriv av 7. juni 1992 (F-57-92 og F-58-92). Dessuten antas at departementet som arbeidsgiver vil sørge for et eksemplar til hver prest, og fellesrådet til hver organist.

I tillegg vil menigheten ha behov for atskillig flere eksemplarer, særlig til de frivillige i menigheten som deltar i gudstjenesteutvalget.

2. Trykt utgave av liturgisk musikk

Utgifter til de to bøkene med liturgisk musikk som allerede er utgitt, og ett eller flere nye hefter, vil også bli dekket dels av departementet, fellestrådet og eventuelt den enkelte menighet (Brev fra departementet til Kirkerådet av 1. februar 1996).

3. Kursing av ansatte og frivillige

Det vil være behov for sentrale, regionale og lokale kurs ved innføringen av ny liturgi. Det er nødvendig å kontakte FAD og KA i løpet av denne våren for å få utgifter til innføring av reformen med på 2011-budsjettet. Kirkerådet må påberegne utgifter til sentralt kurs ved innføringen av liturgien.

4. Økt tids- og ressursbruk både sentralt, regionalt og lokalt

Dette vil være et viktig punkt å utrede nærmere.

5. Utarbeiding av dagens bønn (kollektbønner)

Det gjenstår et arbeid med å utvikle kollektbønner, i snitt 2 bønner pr søn- og helligdag, altså 120 kollektbønner. 60 av disse må utarbeides i tiden høsten 2010 – sommeren 2011, de neste 60 i tiden sommeren 2011- sommeren 2012. Her må eksterne forfattere trekkes inn.

6. Gudstjeneste på andre språk

Reformen medfører også utgifter til oversettelse og utgivelse av gudstjenesteordningen på samiske språk, og særlige utgifter til utvikling av Døvekirkens liturgi.

7. Universell utforming

En sentral målsetning i gudstjenestereformen er ”gudstjeneste for alle”. For å gjøre alvor av dette kan mange menigheter møte utfordringer om å gjøre kirkerommet mer tilgjengelig. Om ikke reformen innebærer nytt inventar (utenom liturgiske bøker med mer), er det viktig å være oppmerksom på denne utfordringen, som kan innebære utlegg for fellestråd og menighet.